

SDE Analiz

Yeni Anayasada Sivil-Asker İlişkilerinin Demokratik Modeli

Yrd. Doç. Dr. Vahap COŞKUN

EDİTÖRLER

Murat YILMAZ, Yusuf TEKİN

İçindekiler:

1. Giriş	4
2. Askeri Vesayet Sistemi	6
3. Asker-Sivil İlişkilerinin Demokratik Modeli	12
4. Milli Güvenlik Kurulu	15
5. Genelkurmay Başkanının Konumu	18
6. Askeri Yargı	20
7. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının Yargılanması	22
8. Sıkıyönetim	24
9. Vicdani Ret	26
10. Askeri Okullar Sorunu	28
11. Yüksek Askeri Şura (YAŞ)	30
12. Sonuç	32
Sonnotlar	34

Özet

Türkiye’de, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra, merkezinde askeri bürokrasinin yer aldığı bir “vesayet rejimi” kuruldu. Cumhuriyet’in başlangıcından beri “vesayet”, rejimin asli özelliklerinden biri olmakla birlikte, 27 Mayıs darbesinden sonra vesayetin kurumsallaşma düzeyi en üst seviyeye çıktı. Bu düzen, kendini Cumhuriyet’in kurucusu, ideallerinin taşıyıcısı ve koruyucu olarak gören ordunun sitem içerisinde özerk ve imtiyazlı bir konuma sahip olmasını sağladı. Böylece ordu, hem gerekli gördüğü zamanlarda toplumsal ve siyasal yaşam müdahale etme ve kendi düşüncesi doğrultusunda düzenleme kudretine kavuştu.

Vesayet sistemi; yapılan her darbeden sonra ordunun karar alma süreçlerinde etkili olabileceği mahfuz alanlar ve yetkiler elde etmesiyle, ikili yargı sistemi sayesinde ordu üzerindeki adli denetimin sınırlandırılmasıyla, iç/dış düşman üretimi ve bunlar üzerinden topluma korku salınmasıyla kendini idame ve tahkim ettirdi. Ancak bu vesayet düzeninin Türkiye’ye ağır bir maliyeti oldu. Zira bu vesayet sistemi; sivil toplumun gelişmesini engelledi ve insanların demokrasiye olan güvenlerini sarstı. Ülkede demokratik geleneklerin ve kurumların yerleşmesinin, güçlenmesinin ve işleminin önündeki en büyük engel olarak duran askeri vesayet nedeniyle Türkiye tam bir demokrasi olamadı.

Bu durum karşısında, tam bir demokratik yönetimin kurulmasını amaçlayan bir anayasa, sivililer ile askerler arasındaki ilişkilerin sorunlu yapısını ele almalı ve bu ilişkileri liberal demokratik bir modele göre düzenlemelidir. Yeni bir anayasa; güçlü bir demokratikleşme, özgürleşme ve sivilleşme iradesini yansıtmalı, kamu adına verilecek bütün kararların sadece halkın özgür tercihi ile işbaşına gelmiş sivil aktörler tarafından verileceğini hükme bağlamalıdır. Evrensel standartlara uygun olarak silahlı kuvvetlerin hükümet ve parlamento tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini mümkün kılmalı, askerlere imtiyaz ve ayrıcalık kazandıran özerk ve ayrı bir hukuk düzeninin varlığını bitirmelidir. Bu çalışmada, rejim üzerinde askeri vesayet gölgesinin kaldırılması ve asker ile sivil arasındaki ilişkilerin demokratik bir modele göre tanzim edilmesi için yeni anayasada neler yapılması gerektiğine dair önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Askeri vesayet rejimi, Sivil-asker ilişkilerinin demokratik modeli, Adli yargı-askeri yargı ayrımı, Milli Güvenlik Kurulu, Genelkurmay Başkanlığı, Sıkıyönetim, Vicdani Ret, Yüksek Askeri Şura

1. Giriş

1987 yılından bugüne kadar mevcut anayasa 16 kez tadilata uğradı. Ancak bu kadar çok sayıda değişiklik yapılmasına rağmen Türkiye anayasa sorunundan kurtulamadı ve anayasa etrafında sürdürülen tartışmalar her daim gündemdeki yerini korudu.

Türkiye, uzun bir süredir yeni bir anayasaya ihtiyaç duyuyor. Zira 82 Anayasası, çoğulculaşan, farklılaşan ve sürekli olarak dönüşen Türkiye toplumunun taleplerini karşılayamıyor. Özgürlük karşıtlığı üzerine bina edilen 82 Anayasası, insanların hak ve özgürlüklerini teminat altına almada ve onları –başta devlet olmak üzere- çeşitli baskı odaklarına karşı korumada aciz kalıyor. 82 Anayasası, ülkenin yapısal sorunlarına demokratik çözümler üretilmesinin önünde büyük bir engel olarak duruyor ve hatta sorunları çözmek bir yana sürekli olarak sorun üretiyor.

82 Anayasası, toplumsal değişimin gerisinde kalması, çağın gereklerine ters düşmesi ve giderek kendisinin bir soruna dönüşmesi nedeniyle birçok kez değişikliğe uğradı. Söz konusu değişiklikler –özellikle 1995, 2001, 2002 ve 2010 yılında yapılanlar- Türkiye'nin liberalleşmesine ve demokratikleşmesine katkıda bulundu. Ancak yapılan tüm bu değişikliklere rağmen 82 Anayasası otoriter, devletçi ve vesayetçi özünü muhafaza etti; anayasanın demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları gibi değerleri sınırlandıran ve araçsallaştıran zihniyeti tasfiye edilemedi.

1987 yılından bugüne kadar mevcut anayasa 16 kez tadilata uğradı. Ancak bu kadar çok sayıda değişiklik yapılmasına rağmen Türkiye anayasa sorunundan kurtulamadı ve anayasa etrafında sürdürülen tartışmalar her daim gündemdeki yerini korudu. Aslında bu durumun işaret ettiği bir gerçek var: Türkiye'nin anayasa sorunu, 82 Anayasasında kısmi değişiklikler yapılarak çözülebilecek bir sorun değildir. Çünkü bu anayasa sahip olduğu siyasal felsefesiyle, sistematığıyla, ayrıntılı ve birbiriyle bağlantılı kurallarıyla bir bütündür ve kısmi değişiklikler bu bütünün anayasal geleneğe ters düşen yapısını ortadan kaldıramaz. Birtakım palyatif ve konjonktürel değişiklikler bu anayasayı evrensel hukuki değerlere uyumlu hale getiremez. Dolayısıyla

SDE Analiz

atılması gereken adım, 82 Anayasası üzerinde kısmi -veya esaslı- bir değişikliğe gitmek değil, bütünüyle **“yeni bir anayasa”** yapmak olmalıdır. Mer’i anayasayı tamamen rafa kaldırmak; insanı, demokrasiyi ve özgürlüğü merkeze alan yeni bir anayasa yapmak artık Türkiye için bir zorunluluk halini almıştır.

Bir anayasanın gerçekten **“yeni”** olarak nitelendirilebilmesi için –başlıca- iki önemli şarttan bahsetmek mümkündür: Birincisi, anayasanın temelini oluşturan felsefenin yeniden kurgulanmasıdır. Yeni olma iddiasındaki bir anayasa, kendisinden önceki anayasadan farklı bir siyasal felsefeye dayanmalı ve bu yeni felsefe bütün anayasal ilke ve kurumlara egemen olmalıdır. Anayasaların üzerine oturacağı siyasal felsefe son derece önemlidir. Çünkü anayasaların birçok işlevi vardır: Anayasalar, hem devlet hem de toplum için bir düzen öngörür; devleti yetkilendirir, bireylerin ve grupların hak ve özgürlük alanlarını belirler, toplumun önüne hedefler ve idealler koyar, rejimi meşrulaştırır. İşte tüm bu işlevlerin nasıl yerine getirileceğini de belirleyecek olan, anayasanın sahip olduğu siyasal felsefe ve kendisine hareket noktası olarak aldığı değerlerdir.

Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında 82 Anayasasının; devleti yücelten, devletin bekasını birincil politik değer olarak kabul eden, yekpare bir toplum yaratmayı amaçlayan, ideolojik olarak dayatmacı, vesayetçi ve anti-özgürlükçü bir felsefeye dayandığı görülür. Dolayısıyla yeni bir anayasa yapılırken ilk öncelikle gözétilmesi gereken husus, bu anayasanın 82 Anayasasının karşıtı bir felsefe ile kaleme alınmasıdır. Daha somut bir ifade ile yeni anayasaya amaç olarak bireyi gören, bireyin hak ve özgürlüklerini temel değer addeden, toplumdaki çoğulculuğu tanıyan, topluma herhangi bir ideolojiyi dayatmayan ve özgürlüğü esas alan bir felsefe hâkim kılınmalı ve anayasanın bütün içeriği bu felsefeye uygun bir şekilde yazılmalıdır.

İkincisi, yeni anayasanın Türkiye’nin yapısal sorunlarına demokratik çözümler üretmesidir. Yeni anayasa, Kürt meselesi gibi, din-devlet ilişkileri gibi, yargının sorunlu yapısı gibi uzun süreden beri devam edegelen ve toplumsal istikrarını zedeleyen sorunlara bir çözüm zemini sunmalıdır. Bu çalışmada Türkiye’nin demokratikleşmesinin önündeki takoz işlevi gören vesayet rejimi analiz edilecek ve yeni anayasada bu konunun düzenlenmesine ilişkin öneriler sunulacaktır.

Anayasalar, hem devlet hem de toplum için bir düzen öngörür; devleti yetkilendirir, bireylerin ve grupların hak ve özgürlük alanlarını belirler, toplumun önüne hedefler ve idealler koyar, rejimi meşrulaştırır.

SDE Analiz

2. Askeri Vesayet Sistemi

**Vesayet rejiminin
merkezi aktörü
askeri bürokrasidir.
Askeri bürokrasi
ile sivil bürokrasi
arasında vesayetin
devamı konusunda
bir ittifakın
bulunduğuna şüphe
bulunmamakla
birlikte bu ilişkide
belirleyici olan
bürokrasinin askeri
kanadıdır.**

Türkiye’de vesayet düzeninin temelinde Kemalist ideoloji yatar. Radikal bir modernleşme projesi olarak Kemalizm, toplumun sürekli olarak vesayet altında tutulmasını savunur. Kemalistlere göre, çağdaş ve demokratik değerleri haiz olmayan halkın kendi kendisini yönetebilmesi söz konusu değildir; bu nedenle yönetim asker ve sivil bürokratlardan oluşan devletçi seçkinler tarafından yerine getirilir. Cumhuriyetin kuruluşunda oynadıkları öncü rol nedeniyle kendilerini “ülkenin gerçek sahibi” olarak gören bu seçkinler bloğu iki şekilde hareket eder: Bir taraftan -Kemalist resmi ideolojiye uygun olarak- toplumu gözetler, denetler ve yönlendirir. Diğer taraftan ise, toplum içinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan her türlü muhalefeti “rejim karşıtı” olarak nitelendirir, onu bastırmaya çalışır ve bu vesayeti daim kılmak için gerekli mekanizmaları hukuki mevzuatın içine yerleştirir.

Vesayet rejiminin merkezi aktörü askeri bürokrasidir. Askeri bürokrasi ile sivil bürokrasi arasında vesayet devamı konusunda bir ittifakın bulunduğuna şüphe bulunmamakla birlikte bu ilişkide belirleyici olan bürokrasinin askeri kanadıdır. Her ne kadar askeri vesayet Cumhuriyet’in kuruluşundan beri rejimin esas niteliği olsa da, vesayet kurumsallaşma düzeyi açısından 1960 öncesi ve sonrası arasında ayrım yapmak gerekir:

“Bu vesayet Ulu Önder’in ve Milli Şef’in şahıslarıyla ilgili olmaktan çıkarak kurumsal olarak açıklığa kavuşması 1960 askeri darbesinden sonra gerçekleşti. 1960 öncesi daha çok fiili vesayet rejimi, 1960 sonrası ise kurumsal vesayet rejimi olarak kabaca ikiye ayrılabilir. 1960 darbesini izleyen bir yıl, 1980 darbesini izleyen iki yıl ise açık askeri diktatörlük dönemleridir.”¹

SDE Analiz

Gerçekten de 27 Mayıs 1960’ta gerçekleşen darbeden sonra kurulan düzen, kendisini Cumhuriyetin kurucusu ve Cumhuriyet ideallerinin taşıyıcısı

olan orduyu sistemin içinde özerk ve imtiyazlı bir konuma kavuşturdu. Bu konumun verdiği imkânlar sayesinde ordu, hem gerekli gördüğü zamanlarda müdahale ederek siyasal alanı, hem de çeşitli enstrümanları kullanarak toplumsal alanı düzenlemeye çalıştı.² Ordunun bu imtiyazlı konumunun devamı üç şekilde sağlandı:

a. Darbelerle Sağlanan Ayrıcalıklar ve Yetkiler

Birincisi, Türkiye’de çok partili siyasi hayattan geçildikten sonra demokratik sürecin askerler tarafından üç kez doğrudan bir kez dolaylı bir şekilde kesintiye uğraması ve her kesintiden sonra askerlerin baskısı ve gözetimi altında hazırlanan anayasalarda kurum olarak ordunun karar alma süreçlerinde etkili olabileceği mahfuz alanlar ve yetkiler elde etmesidir. Örnek vermek gerekirse, 1961 Anayasasında ordunun elde ettiği başlıca yetki ve ayrıcalıklar şunlardır:

- Milli Birlik Komitesi üyelerine Cumhuriyet Senatosu’nda “tabii senatörlük” statüsü verilmiştir.
- 1924 Anayasasında Milli Savunma Bakanı’na karşı sorumlu kılınan Genelkurmay Başkanı, 1961 Anayasasında Başbakan’a karşı sorumlu hale getirilmiştir. (110. madde)
- Milli Güvenlik Kurulu ilk kez 1961 Anayasası ile düzenlenmiştir. (111. madde)
- Milli Birlik Komitesi üyeleri ile bu üyelerin emir ve kararlarını uygulayanlara dokunulmazlık güvencesi sağlanmıştır. (Geçici 4. madde)
- Milli Birlik Komitesi döneminde kabul edilen hukuki tasarruflara yargı bağımsızlığı sağlanmıştır. (Geçici 4. madde)

12 Mart döneminde yapılan 1971 ve 1973 anayasa değişiklikleri ile askeri otoriteler şu yetki ve ayrıcalıklara sahip olmuştur:

- MGK kararlarının daha etkili hale getirilmesini amaçlayan ifade değişiklikleri (“bildirir” yerine “tavsiye eder”) yapılmıştır. (111. madde)
- TSK’nın yaptığı harcamalar, Sayıştay denetiminin dışına çıkarılmıştır. (127. madde)
- “Tabii hâkim” ilkesi “kanuni hâkim” ilkesine dönüştürülerek sıkıyönetim mahkemelerinin anayasaya aykırılık sorunu giderilmeye çalışılmıştır. (32. madde)

Milli Birlik Komitesi üyeleri ile bu üyelerin emir ve kararlarını uygulayanlara dokunulmazlık güvencesi sağlanmıştır. Milli Birlik Komitesi döneminde kabul edilen hukuki tasarruflara yargı bağımsızlığı sağlanmıştır.

SDE Analiz

Lale KEMAL

Yıllar almış bir süreçten bahsediyoruz. En büyük sorun, iktidar ile muhalefet partilerinin, sivililerin üstünlüğü ve askerlerin denetimi konusunda uzlaşamamalarıdır. Bu durum, askerinin sistem içerisindeki gücünü artırıyor.

- Sıkıyönetim mahkemelerinin yargı yetkisi güçlendirilmiştir. (Geçici 21. madde)
- Sıkıyönetim ilan nedenleri genişletilerek sıkıyönetime geçiş kolaylaştırılmış ve askeri otorite güçlendirilmiştir. (124. madde)
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurularak askeri otoriteye yargı içerisinde önemli bir yetki kazandırılmıştır. (136. madde)
- Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kurularak, sivil yargının alanı daraltılmış, askeri otoritenin yargı ayağı güçlendirilmiştir.

1971 ve 1973 yılında yapılan değişikliklerle orduya verilen yetki ve ayrıcalıkları koruyan 1982 Anayasası, bunlara ek olarak, aşağıdaki yetki ve ayrıcalıklarla ordunun gücünü daha da tahkim etmiştir:

12 Eylül darbesinin lideri Evren'i Cumhurbaşkanı seçirmek için anayasanın halk oylamasına sunulması ile cumhurbaşkanı seçimleri birleştirilmiştir ve Evren'e ordu adına anayasa değişikliğini denetleme görevi verilmiştir.

- 12 Eylül darbesinin lideri Evren'i Cumhurbaşkanı seçirmek için anayasanın halk oylamasına sunulması ile cumhurbaşkanı seçimleri birleştirilmiştir. (Geçici 1. madde)
- Cumhurbaşkanına güçleştirici veto yetkisi tanınmış ve böylelikle Cumhurbaşkanı Evren'e ordu adına anayasa değişikliğini denetleme görevi verilmiştir. (Geçici 9. madde)
- Milli Güvenlik Konseyi, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne dönüştürülmüştür. (Geçici 2. madde)
- Türk Silahlı Kuvvetleri, Devlet Denetleme Kurulu'nun denetim yetkisi dışında bırakılmıştır. (108. madde)
- Mili Güvenlik Kurulu'nda asker üyelerin sayısı sivil üyelerden fazla tutulmuş ve kurulun karar vermeye yetkili olduğu konuların kapsamı genişletilmiştir. (118. madde)
- Yüksek Askeri Şura kararları, yargı yetkisinin dışında tutulmuştur. (125. madde)
- Genelkurmay Başkanlığı'na Yüksek Öğretim Kurulu'na üye atama yetkisi verilmiştir. (131. madde)
- Milli Güvenlik Konseyi dönemi yöneticilerine yargı bağımsızlığı sağlanmıştır. (Geçici 15. maddenin 1 ve 2. fıkrası)

SDE Analiz

- Milli Güvenlik Konseyi döneminde kabul edilen hukuki tasarruflara yargı bağıışıklığı sağlanmıştır. (Geçici 15. maddenin 3. fıkrası)³

Kısacası her askeri müdahale ile birlikte Türkiye'nin demokrasisi derinden yaralanmış ve askerlerin sistem içerisindeki ayrıcalıkları da daha fazla artmış ve kökleşmiştir:

*"Böylece, askeri otoritenin sivil yönetim süreci içinde kullanabileceği oldukça güçlü yetkilere sahip olması, bu yetkiler aracılığıyla seçilmiş sivil yöneticilerin kararlarını kendi tercihlerine tabi kılması Türk siyasetinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir."*⁴

b. Askeri Yargı

27 Mayıs darbesinden sonra askeri güçlü kılmak adına yapılan önemli hamlelerden biri, 1961 Anayasasındaki askeri yargı sistemiyle ordu üzerindeki adli denetimin sınırlandırılmasıdır. 1961 Anayasası, askeri yargıya ve askeri yüksek yargı organlarına anayasada yer vererek askeri yargıyı bir anayasal kurum olarak düzenlemiş ve böylece askeri yargı adli yargıdan bağımsız ve özerk bir hale gelmiştir. Askeri yargının bu şekilde düzenlenmesinin ardında yatan temel düşünce şudur:

Türkiye'de ordu, Ümit Cizre'nin ifadesiyle, *"kendi varoluşunu, devleti kutsayan ve koruyan bir tehdit ve güvenlik anlayışına yani 'ötekiler'in varlığına kilitleyen ve 'öteki'nin tanımını bizzat kendisi yapabilen bir 'iktidar' odağıdır."*⁵ Ordu, sistem içerisinde **'vasi'** konumundadır ve bu konumu kendisine birtakım ayrıcalıklar sağlar. Ordunun bu ayrıcalıklarını ve hegemonyasını muhafaza edebilmesi için toplumsal ve siyasal alana müdahale edebilmesi gerekir. Bu müdahalelerin etkin olması ve kurumsal bir süreklilik kazanması ise bunların yargı denetiminin dışında tutulmasına bağlıdır. İşte 1961 anayasasıyla oluşturulan sınırları son derece geniş

Ordu, sistem içerisinde 'vasi' konumundadır ve bu konumu kendisine birtakım ayrıcalıklar sağlar. Ordunun bu ayrıcalıklarını ve hegemonyasını muhafaza edebilmesi için toplumsal ve siyasal alana müdahale edebilmesi gerekir.

Faik TARIMCIOĞLU

Askeri, sistem içinde ağırlıklı kılan iki önemli neden vardır: Birincisi "asker-millet" söyleminin sivilleri değersizleştirmesidir. Sivilin Başbakan'ı ancak Er'den sonra hüküm ifade etmeye başlar. İkincisi, tarihsel süreç içerisinde yaşananlıklar ve deneyimlerdir. Patrona Halil'den 1960 darbesine kadar gelen süreçte, askerin milletin ve devletin sahibi olduğu düşüncesi askerin içinde yerleşmiştir. 1982 anayasasındaki asıl gaye de, bir daha askerin müdahalesine gerek kalmaksızın işlerin yürümesini sağlamaktır.

SDE Analiz

Yusuf Şevki HAKYEMEZ

MGK benzeri yapılar, anayasal düzeyde Fransa'da, kanun düzeyinde ise ABD'de var. Bugüne kadar 1982 Anayasasında Milli Güvenlik Kurulu'na ilişkin yapılar değişiklikler –örneğin üye sayısının düşmesi- psikolojik açıdan önemli olmakla birlikte esas itibarıyla palyatiftir ve askerinin yetkisini kısıtlamakta yeterli değildir. Milli Güvenlik Kurulu'nun kesinlikle anayasadan çıkarılması gerekir.

bir şekilde çizilmiş kendine has bir askeri yargı sistemi orduya bu imkânı sağlamıştır. Nitekim ordu da bu imkândan sonuna kadar istifa etmiş, toplumsal ve siyasal hayata ya doğrudan (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül) ya da dolaylı (28 Şubat) olarak müdahalelerde bulunmuş ve sonuç olarak bu egemen pozisyonunun sürmesini temin etmiştir.⁶

c. Korku Üretimi Yoluyla Sistemin Devamı

Hiçbir sistem sadece zor dayanarak varlığını idame ettirmez. Elbette zor, belli bir süre sistemi ayakta tutabilir, insanlar korktukları için sisteme itaat edebilirler. Ancak bu durum ilânihaye sürmez; sistemin zor uygulama kapasitesi düştüğünde veya artık tahammül edilmez bir hale geldiğinde insanlar sisteme karşı çıkar ve onu değiştirmeye çalışırlar. Bu nedenle varlığını istikrarlı bir şekilde sürdürmek isteyen her sistem, yapıp ettiklerinin toplum tarafından kabul edilmesini sağlamaya gayret gösterir ve bunun için birtakım araçlara başvurur.

Vesayet rejiminin de istikrarı ve devamı, halkın bu rejimi kabul etmesine ve rejime rıza göstermesine bağlıdır. Bu nedenle vesayet rejiminin yürütücüleri de kendi konumlarını halk nezdinde haklılaştırmak için birtakım mekanizmalara başvururlar. Bunların başta geleni "korku"dur. İç ve dış birtakım düşmanlar/tehditler yaratılır, bu düşmanlar üzerinden topluma korku pompalanır ve vesayet rejimi toplumu bu düşmanlardan/tehditlerden koruduğu iddiasıyla varlığını ve devamını meşrulaştırmaya çalışır. "Bu rıza üretme mekanizmaları esas olarak milli güvenlik devletinin gücünü aldığı korku üretme mekanizmalarıdır. Dönem dönem sıralaması değişen iç ve dış tehditler listeleri olarak bunu yakinen tanıyoruz."⁷

İç ve dış birtakım düşmanlar/ tehditler yaratılır, bu düşmanlar üzerinden topluma korku pompalanır ve vesayet rejimi toplumu bu düşmanlardan/ tehditlerden koruduğu iddiasıyla varlığını ve devamını meşrulaştırmaya çalışır.

SDE Analiz

Türkiye'de birçok alanda korkular üretilir, toplumsal hareketler tehlike olarak addedilir ve tehlike olarak gördüğü durumu ortadan kaldırmak için askeri otorite toplumsal ve siyasal alana müdahale eder. Bu müdahaleler toplumda çok önemli tahribatlara sebep olur ve her kesimin içerisinde mağdurlar yaratır. Askeri otorite, bu mağdurları karşı karşıya getirmede, birbirlerine

Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Demirel bir keresinde "Hükümet siyasettir, MGK ise devlettir" demişti. Yeni anayasa öncelikle bu zihniyeti değiştirmelidir. Bu bağlamda, "milli siyaset" kavramı, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin durumu ve askere çok geniş yetkiler tanıyan MGK Kanununun 2/b maddesini ayrıntılı bir şekilde tartışmak ve tüm bu konuları demokratik esaslara uygun tanımlara kavuşturmak gerekir.

karşı düşman hissiyle bilenmelerini sağlamada çok mahirdir. "Bir başka ifadeyle belki de darbelerin tek "başardığı iş" ötekilerin birbirlerine karşı düşmanlığı oldu. Bu düşmanlık sayesinde askeri vesayet bugüne kadar ayakta durmayı becerdi."⁸

Askeri vesayet, sivil toplumun gelişmesini engelledi, insanların demokrasiye olan inançlarını ve güvenlerini sarstı. Denilebilir ki askeri vesayet, Türkiye'de demokratik geleneklerin ve kurumların yerleşmesinin ve tahkim edilmesinin önündeki en büyük engeldir. Askeri vesayetlin varlığı, Türkiye'nin tam bir demokrasi olmasını imkânsız kılmaktadır. Nitekim dünya demokrasilerinin performansını ölçen uluslararası çalışmalarda da bu durum teyit edilmektedir. Freedom House'un (Özgürlükler Evi) 2010 değerlendirmesine göre Türkiye demokrasi sıralamasında 89. sırada bulunmakta ve kısmen-özgür" ülkeler (partially-free) veya "yarı-demokrasiler" (semi-democracies) kategorisinde yer almaktadır.

Yarı-demokrasi, genel seçimlere ve çok partili bir yapıya dayanmakla beraber, seçilmişleri bürokratik veya monarşik elitler yoluyla kontrol eden, başta siyasi haklar olmak üzere insan haklarını demokrasiyle bağdaşmayacak ölçüde sınırlandıran, çoğulculuğa ve katılımcılığa sınırlı olarak yer veren rejimleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Türkiye'nin yarı-demokrasi olarak nitelendirilmesinde bu faktörlerin (siyasi haklara yönelik kısıtlamaların, siyasi partilerin yoğun bir şekilde kapatılmasının, siyasi, dini ve kültürel değerlerin kamusal alandaki ifadesi önündeki engellerin) hepsinin payının olduğu şüphesizdir. Ama en büyük pay, askeri makamların sivil siyaset alanı denetleme ve belirleme kudretlerinin varlığıdır.⁹ Dolayısıyla tam demokrasi olmaya giden yoldaki en önemli durak, rejim üzerinde askeri vesayetlin gölgesinin kaldırılması ve asker ile sivil arasındaki ilişkilerin demokratik bir modele göre tanzim edilmesidir.

Askeri vesayet, sivil toplumun gelişmesini engelledi, insanların demokrasiye olan inançlarını ve güvenlerini sarstı. Denilebilir ki askeri vesayet, Türkiye'de demokratik geleneklerin ve kurumların yerleşmesine ve tahkim edilmesinin önündeki en büyük engeldir.

SDE Analiz

3. Asker-Sivil İlişkilerinin Demokratik Modeli

Sivil asker ilişkilerinde liberal-demokratik modelin iki temel anlamı vardır: İlki, ordunun hükümet etmektan sorumlu olmaması ve hükümete müdahale etmemesidir. İkincisi ve daha önemlisi, ordunun profesyonel işlevinin tamamen sivil iktidarın tasarrufunda ve denetiminde gerçekleştirilmesidir.

1999, 2001 ve 2004 yıllarında yapılan anayasal değişiklikler ve bunlara paralel olarak gerçekleştirilen birtakım yasal reformlar sayesinde, askeri otoritenin -seçilmiş yöneticilerin kararları üzerinde etkili olmalarını sağlayan-yetkilerinin bir kısmı tasfiye edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'deki asker-sivil ilişkileri tamamıyla demokratik bir modele uygun hale getirilmiş değildir.¹⁰

Sivil asker ilişkilerinde liberal-demokratik modelin iki temel anlamı vardır: İlki, ordunun hükümet etmektan sorumlu olmaması ve hükümete müdahale etmemesidir. İkincisi ve daha önemlisi, ordunun profesyonel işlevinin tamamen sivil iktidarın tasarrufunda ve denetiminde gerçekleştirilmesidir. Bu modelde, ordu sivil iktidara bağımlıdır, ordunun bütçesi parlamento tarafından denetlenir, üst rütbeli subayların atanmaları hükümet tarafından gerçekleştirilir, savaş veya ciddi iç güvenlik sorunlarına dair kararlar da yine hükümet tarafından alınır.¹¹

Ancak siviller ile askerler arasındaki ilişkiler her zaman teoriye uygun bir şekilde yürümez. Ordunun yapısı gereği otoriter eğilimler taşıması bütün demokrasilerde sivil-asker ilişkilerinde sorunlar meydana gelir. Liberal demokrasilerde bu sorunları aşmak için iki ilkeli bir çözüm geliştirilir: İlki, "sivil otoritenin üstünlüğü" ilkesidir. Buna göre, seçilmişler atanmışlara karşı bir üstünlüğe sahiptir ve askeri bürokrasi seçilmişlere bağımlıdır. Bu ilkenin temelinde, iktidarın kaynağının halkta olduğu ve halkın bu yetkisini temsilcileri aracılığıyla kullandığı düşüncesi yatar. Halkın serbest ve adil seçimlerle belirlediği siyasal iktidar, toplumsal yaşamın gidişatı ile ilgili temel kararları alan ve bunun gereklerini yerine getiren bir iktidardır. Bu iktidarın belirleyici vasfı, toplumdaki en üstün iktidar olmasıdır. Siyasal iktidarın üstünlüğü, onun toplumdaki diğer iktidar yapıları üzerinde etkili olmasını ve kendi kararlarını yürütebilmesini ifade eder.

SDE Analiz

Murat YILMAZ

"Asker-millet" olduğumuz söylemi, Prusya modeli dikkate alınarak oluşturulmuş bir söylemdir, gerçeği yansıtmamaktadır. Keza "Cumhuriyeti askerler kurdu" düşüncesi de yanlıştır; ordunun siyasi ve toplumsal alanda ağırlık kazanması Cumhuriyetin kuruluşundan sonradır.

Toplumdaki mevcut diğer iktidar odakları gibi silahlı kuvvetlerin de demokratik bir sistemdeki yeri bellidir. Modern zamanlarda bir ülkenin savunması ne denli önemli olursa olsun, askeri güçler, halkın temsilcisi sıfatını taşıyan siyasi iktidara bağlı olmalı ve onun emri altında bulunmalıdır. Bu ilke demokrasinin olmazsa olmazıdır ve bu ilkedен sapıldığı anda silahlı kuvvetler demokrasi için bir sorun olur. Duquait, seçilmişlerin üstünlüğünü ve silahlı kuvvetlerin seçilmişlere bağımlılığını radikal bir dille ifade eder:

*"Askeriye hükümetin elindeki pasif bir araçtır. Onun görevi yapabilmesi hükümetin elinde tam anlamıyla bilinçsiz bir durumda olmasına bağlıdır. Bu durumda askeri liderlerin hükümetin emirlerine uymayı reddetmeleri imkânsız hale gelir... Askeri liderlerin hükümetin emrini tartışma konusu yapabildikleri yerde devlet yoktur. İdeal silahlı kuvvet, hükümetin yalnızca bir düğmeye basarak harekete geçirebileceği bir kuvvettir."*¹²

Ordunun sivil siyaset dışında tutulması ve denetim altına alınması, demokratik bir sistemin işleyişinin esas şartlarından biridir, fakat tek başına bu ilke yeterli değildir. Sadece bu ilkenin uygulanması sivillere üstünlük sağlayabilir ama yönetimin demokratik olmasına yetmez. Bu nedenle orduyu denetleyen sivillerin de denetim alınmasını öngören ikinci bir ilkeye ihtiyaç vardır. Buna göre, askeri bürokrasiyi denetleyen sivil otoritenin de tüm eylem ve işlemleri hukuki denetime tabi tutulmalıdır. Evrensel hukukun denetimine tabi kılınmayan bir iktidarın, kısa süre zarfında demokrasiden uzaklaşması ve otokratik otoriteye dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle siyasal iktidarın denetimini öngören ilke; askeri bürokrasiyi denetleyen sivil otoritenin, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı temeline dayalı demokratik bir otorite olmasını da gerekli kılar.

Özetlemek gerekirse, sivil-asker ilişkilerine dair liberal-demokratik model, bir taraftan silahlı kuvvetlerin siyasetin dışında kalmasını ve siyasal iktidara bağımlı olmasını öngörür, diğer yandan ise bunu gerçekleştirebilmenin nesnel zemininin oluşturulmasını içerir. "Bu nesnel zemin, demokrasinin tüm kural ve kurumlarıyla işlediği bir toplumsal-siyasal ortamdır. Farklı bir

Ordunun sivil siyaset dışında tutulması ve denetim altına alınması, demokratik bir sistemin işleyişinin esas şartlarından biridir, fakat tek başına bu ilke yeterli değildir. Sadece bu ilkenin uygulanması sivillere üstünlük sağlayabilir ama yönetimin demokratik olmasına yetmez.

SDE Analiz

Murat YILMAZ

Anayasa her şeyi düzenleyen ve siyaseti yönlendiren bir metin olmaktan çıkarılmalıdır. MGK'ya anayasada yer verilmemelidir. Her siyasal parti milli güvenlik siyasetini oluşturmakta serbest olmalıdır.

deyişle, bu model, sivil otoritenin üstünlüğü ilkesinin salt bu doğrultudaki kurumsal düzenlemelerle realize edilmesinin olanaksızlığı karşısında, bundan daha önemli olmak üzere, silahlı kuvvetleri denetleyen sivil otoritenin demokratik bir otorite olmasını ve bu otoritenin de bir denetime bağlı olmasını öngörmektedir.”¹³

Ne var ki Türkiye’de sivil-asker ilişkileri bu demokratik modeli yansıtmaktan uzaktır. Bunun en önemli nedeni, Türkiye’deki hukuksal düzenin tanıdığı ayrıcalıklar nedeniyle ordunun siyasal ve toplumsal hayata müdahale edebilmesidir. Ordu, pozitif hukuk metinlerinin kendisine tanıdığı ayrıcalıklı ve özerk konumun sağladığı güçten istifade ederek siyasi ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde belirleyici bir rol oynuyor ve bu da Türkiye’de demokrasinin gelişmesini ve yerleşmesini engelliyor.

Bu durum karşısında Türkiye’de tam bir demokratik yönetimin kurulmasını amaçlayan bir anayasa, siviller ile askerler arasındaki ilişkilerin sorunlu yapısını öncelikli olarak ele almalı ve bu ilişkileri liberal demokratik modele göre tanzim etmelidir. Hiç şüphesiz, sivil-asker ilişkilerinin tamamen demokratik kurullara göre işlenmesi, sadece bu konunun anayasada demokratik bir şekilde düzenlenmesiyle olacak iş değildir. Elbette sorunun yasaları ve toplumsal kültürü de ilgilendiren boyutları da vardır ve yeni düzende bu hususlar da göz ardı edilmemelidir. Ama bu çalışmada sadece anayasa ile sınırlı kalınacak ve sivil-asker ilişkilerinde demokratik modeli hâkim kılmak için anayasal düzende neler yapılabileceği üzerinde durulacaktır.

Ordu, pozitif hukuk metinlerinin kendisine tanıdığı ayrıcalıklı ve özerk konumun sağladığı güçten istifade ederek siyasi ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde belirleyici bir rol oynuyor ve bu da Türkiye’de demokrasinin gelişmesini ve yerleşmesini engelliyor.

SDE Analiz

4. Milli Güvenlik Kurulu

Herhangi bir şekilde iktidarı ellerine geçiren askeri yönetimler, iktidardan çekilmek durumunda kaldıklarında, hem mevcut düzendeki ayrıcalıklarını korumak, hem de yeni oluşacak siyasi düzende pay kapmak için birtakım "çıkış garantileri (exit-guarantees)"¹⁴ dayatırlar. Askeri yönetimlerin geçiş dönemi anayasalarıyla elde ettikleri çıkış garantilerinden biri de, normal demokratik düzen içerisinde de askeri otoritenin sivil otorite üzerinde denetim kurabileceği yeni vesayet yetkileri yaratmaktır. Vesayet yaratmanın tipik yolu ise, askerlerin denetiminde yeni anayasal kurumlar oluşturmaktır.¹⁵

Milli Güvenlik Kurulu (MGK), 1961 Anayasasıyla yaratılan bu tür anayasal kurumlardan biridir. 1961 anayasasının 111. maddesinde düzenlenen MGK sayesinde ordu, hükümetlerin izleyeceği politikaları etkileme, belirleme ve denetleme gücüne sahip oldu. Anayasada bu kurulun yetkisi "görüş bildirmek" ile sınırlı tutulmuştu, yani kurulun görüşlerinin hükümetler açısından bir bağlayıcılığı söz konusu değildi. Fakat hukuki durum bu olsa da fiiliyatta süreç çok farklı yürüdü. Hükümetler, MGK'da oluşturulan görüşlerin ordunun iradesini yansıttığını biliyorlardı; bu nedenle ordunun iradesiyle çelişmemek ve orduyu karşılarına almamak için kurulun tüm kararlarına uymak zorunda kaldılar. Dolayısıyla MGK aracılığıyla ordu, her zaman devletin genel düzeni içerisinde ve işleyişinde etkili oldu.

1982 Anayasası, 1961 ile getirilen MGK'yı daha güçlü kıldı ve böylelikle kurul kararlarının hükümetler üzerindeki bağlayıcılığını artırdı. 82 Anayasasının orijinal halinde, MGK'da Cumhurbaşkanı dışında, sivil üyelerin sayısı dört (Başbakan ile Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları) iken, asker üyelerin sayısı 5 olarak (Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanı) belirlenmişti. Böylece kurulda askerlerin ağırlığı artırılmıştı. Bunun yanı sıra kurul kararlarının

Milli Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasasıyla yaratılan bu tür anayasal kurumlardan biridir. 1961 anayasasının 111. maddesinde düzenlenen MGK sayesinde ordu, hükümetlerin izleyeceği politikaları etkileme, belirleme ve denetleme gücüne sahip oldu.

SDE Analiz

Sertaç BUCAK

Hiçbir Avrupa Birliği ülkesinde, Türkiye'dekine benzer bir kurul yoktur. Almanya'da Federal Güvenlik Konseyi, 1955'de yasayla kurulmuştur. Kurulda Başbakan, Savunma, Dışişleri, İçişleri ve Ekonomi Bakanı bulunur; Başbakan gerekli gördüğü takdirde Genelkurmay Başkanı'nı çağırır ve görüşüne başvurur. Ancak Genelkurmay Başkanı'nın oy hakkı yoktur.

Bakanlar Kurulunca "öncelikle dikkate alınacağı" belirtilmişti. Ayrıca konuya ilişkin kanunda Genel Sekreter'in askeri bir kişi olması zorunlu kılınmış ve kendisine önemli icrai görevler verilmişti. Tüm bu düzenlemelerle "teorik olarak ancak bir danışma organı olması gereken kurul, gerçekte ikinci bir hükümet mertebesine çıkarılmıştı."¹⁶

Türkiye'de demokratikleşme çabalarının güç kazanmasına bağlı olarak zaman içinde, MGK'nın sistem üzerindeki etkisini azaltmak için birtakım yasal ve anayasal değişiklikler yapıldı. 2001 yılında iki önemli anayasal değişiklik gerçekleşti: Birincisi, Başbakan Yardımcıları ve Adalet Bakanı'nın da kurul üyesi haline getirilmesiyle kuruldaki üye sayısının artırılmasıydı. İkincisi, "Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır" ifadesinin "Bakanlar Kurulunca değerlendirilir" olarak değiştirilmesiyle kurul kararlarının Bakanlar Kurulu üzerindeki etkisinin azaltılmasıydı.

Bu bağlamda, yasal düzeyde yapılan önemli bir değişikliğe de değinmek gerekir. Avrupa Birliği ile uyum çalışmaları çerçevesinde 2003 yılında Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne ilişkin kanunda değişikliğe gidildi. Bu değişiklikte Genel Sekreterlik bir askeri kadro olmaktan çıkarılarak sivillerin de genel sekreter olabilmelerinin önü açıldı, MGK'nın 2 ayda bir toplanması öngörüldü ve Genel Sekreterliğe olağanüstü yetkiler veren düzenlemeler de kaldırıldı.

Gerçekleştirilen önemli değişikliklerin, askerin rejim üzerindeki vesayet gücünü törpülediğine şüphe yoktur. Ancak MGK anayasal bir kurum olarak varlığını halen muhafaza etmeye ve demokratik kararların alınması sürecine etkiye bulunmaya devam etmektedir. Yeni bir anayasa yapılacaksa bu MGK'nın bu pozisyonu üzerinde de hassasiyetle durulmalıdır.

Türkiye'de bugüne kadar birçok anayasa taslağı üretildi, birçok anayasa çalışması yapıldı. Bu taslak ve çalışmalarda ortak olan nokta, MGK'ya ilişkin olarak radikal önerilerde bulunmaktan kaçınılmasıdır. Bu çalışmalarda,

Avrupa Birliği ile uyum çalışmaları çerçevesinde 2003 yılında Milli Güvenlik Kurulunda Genel Sekreterliği'ne ilişkin kanunda değişikliğe gidildi. Bu değişiklikte Genel Sekreterlik bir askeri kadro olmaktan çıkarılarak sivillerin de genel sekreter olabilmelerinin önü açıldı.

SDE Analiz

Faruk BİLİR

MGK'ya kesinlikle anayasada yer verilmemelidir. Zira MGK, anayasada düzenlendiği andan itibaren, anayasada nasıl düzenlendiğinden bağımsız bir ağırlıklı bir işlev kazanıyor.

ya MGK'nın mevcut durumunun aynen devam etmesi teklif edilmiş veya MGK düzeninde sınırlı ve kısmi bir değişiklikle yetinilmiştir. Oysa yeni bir anayasa söz konusu olacaksa, silahlı kuvvetleri bir vesayet kurumu olmaktan çıkaracak köklü bir değişim yapmak gerekir:

- Milli Güvenlik Kurulu, bir anayasal kurul olmaktan çıkarılmalıdır, anayasada böyle bir kurula kesinlikle yer verilmemelidir.
- Milli Güvenlik Kurulu'nun yerine ülkenin dışarıya karşı savunulmasına dair konularda görev yapacak ve tamamıyla "danışma birimi" niteliği taşıyacak bir kurul, kanunla düzenlenmelidir.
- Kanunla kurulacak böylesi bir danışma biriminin niteliği ve görev çerçevesi net bir şekilde belirtilmelidir. Bu danışma birimi, Bakanlar Kurulu'nun ihtiyaç duyduğu hallerde başvuracağı bir organ olmalıdır ve kendisine günlük politikalara dâhil olma olanağı veren yetkiler verilmesinden imtina edilmelidir.
- Bu danışma biriminde sadece Genelkurmay Başkanı daimi olarak bulunmalıdır. Hükümet eğer gerek görürse Genelkurmay Başkanı haricindeki diğer askeri bürokratları da çağırıp bilgilerine başvurabilir. Bunun yanında böylesi bir danışma biriminde, askeri bürokratlardan başka sivil uzmanlar ve akademisyenler de yer almalıdır.

Hükümet eğer gerek görürse Genelkurmay Başkanı haricindeki diğer askeri bürokratları da çağırıp bilgilerine başvurabilir. Bunun yanında böylesi bir danışma biriminde, askeri bürokratlardan başka sivil uzmanlar ve akademisyenler de yer almalıdır.

SDE Analiz

5. Genelkurmay Başkanının Konumu

1949 yılında CHP, Genelkurmay Başkanının statüsünü yine değiştirdi ve 1944'te Çakmak'ın emekliliği ile başlayan süreci tamamladı. Mayıs 1949'da Meclis'ten geçen bir kanunla, Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı'na karşı sorumlu kılındı.

1944 yılında Mareşal Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekli olmasından sonra zamanın CHP Hükümeti, doğrudan Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı'nı Savunma Bakanı'na karşı sorumlu hale getirmek için bir girişimde bulundu. Çünkü Çakmak döneminde, "devlet içinde bir tür özel imparatorluk statüsüne sahip olan" ordu savunma politikasını bağımsız bir şekilde belirliyor, bu konuda hükümete herhangi bir inisiyatif bırakmıyordu. Çakmak'ın ayrılmasını ordunun statüsünü geriletmek için uygun bir fırsat olarak gören hükümetin gayesi, savunma politikası üzerinde etkili bir kurumsal denetimi sağlamaktı. Ancak bu girişim, ordu üst kademesinin yoğun bir muhalefetiyle karşılaştı. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı; ordu -Savunma Bakanı'na değil- Başbakan'a bağlı hale getirildi. Genelkurmay Başkanı, Başbakan'ın önerisiyle Bakanlar Kurulu tarafından atanacaktı.¹⁷

Ancak 1949 yılında CHP, Genelkurmay Başkanının statüsünü yine değiştirdi ve 1944'te Çakmak'ın emekliliği ile başlayan süreci tamamladı. Mayıs 1949'da Meclis'ten geçen bir kanunla, Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı'na karşı sorumlu kılındı. Böylece Türkiye'deki pratik, pek çok demokratik ülkedeki pratikle bağdaşır hale getirildi. Savunma Bakanlığı; personel, istihbarat, tatbikat, eğitim ve levazımla ilgili ordunun bütün işlerini Genelkurmay Başkanı vasıtasıyla yürütecekti. Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanı'nın önerisiyle Başbakan tarafından göreve atanacak ve görevden alınacaktı.¹⁸

SDE Analiz

Fakat 1961 Anayasasının 110/3. maddesi bu duruma son verdi. Anayasa, Genelkurmay Başkanı'nı Başbakan'a karşı sorumlu kıldı ve böylelikle kendisinin devlet düzeni içerisindeki statüsünü yükseltti.¹⁹ 1982 Anayasası

Muhsin ÖZTÜRK

27 Mayıs'ta sadece bir darbe gerçekleşmedi bugüne kadar değişerek gelen yeni bir devlet sistemi kuruldu. Buna rağmen hâlâ darbelerden konuşabiliyoruz. Türkiye, vesayet sistemi içinde de bir sürü darbe gördü. Vesayeti sağlayan 'anayasal kurumlar' darbe anlarında yardımcı rol oynadı, vesayette olmak bizi korumadığı gibi darbeleri kolaylaştırdı. O yüzden bu kurumlara 1960'da yüklenen misyonları sona erdirilmeli ve Meclis egemenlik haklarının en önemli mercii olmalı.

da 117/4. maddesindeki düzenlemeyle Genelkurmay Başkanı'nı sadece Başbakan ile irtibatlandıran konumunu korudu.

Silahlı kuvvetler komutanının bu pozisyonu, demokratik bir ülke için kabul edilebilir değildir. Merkezi yönetim içinde bir Savunma Bakanlığı bulunmasına rağmen, silahlı kuvvetlerin bu bakanlık yerine doğrudan Başbakanlık ile ilişkilendirilmesi, ordunun devletin idari yapısı içindeki özerkliğini güçlendiren bir olgudur. Bu duruma son vermek için anayasada bu konu hakkında birbiriyle bağlantılı iki düzenleme yapılmalıdır:

- Ordunun üzerinde sivil kontrol ilkesinin tam anlamıyla uygulanabilmesi için, silahlı kuvvetler komutanının doğrudan doğruya Savunma Bakanlığı'na bağlanması gerekir. Bu nedenle yeni anayasada Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanına bağlı ve ona karşı sorumlu hale getirilmelidir.
- Genelkurmay Başkanlığı, diğer demokratik ülkelerde olduğu gibi, Savunma Bakanlığı'nın altında düzenlenmeli ve anayasada herhangi bir biçimde silahlı kuvvetlerin özerkliğini ima edecek ifadelerden dahi kaçınılmalıdır.

Muhsin ÖZTÜRK

Bütün anayasaların 'askeri' anayasalar olduğunu düşünürsek bir önceki ve daha önceki baz alınmadan ve eski anayasaların modifiyesine gidilmeden, belki de tamamen reddederek bütün kesimlerin katılımıyla sivil demokratik evrensel unsurları barındıran bir anayasa yapılmalı. Eski anayasaların belli bir zümrenin haklarını koruduğu düşünülürse, bazen bir kenarda tutmak en iyisi...

Ordunun üzerinde sivil kontrol ilkesinin tam anlamıyla uygulanabilmesi için, silahlı kuvvetler komutanının doğrudan doğruya Savunma Bakanlığı'na bağlanması gerekir. Bu nedenle yeni anayasada Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanına bağlı ve ona karşı sorumlu hale getirilmelidir.

SDE Analiz

6. Askeri Yargı

1961 Anayasasıyla bir yandan askeri yargının görev alanı genişletildi, diğer yandan da Askeri Yargıtay (ve 1971 Anayasa değişikliğiyle) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi birer yüksek yargı organı olarak anayasal düzenlemeye kavuşturuldu.

Türkiye’de 22 Mayıs 1930 tarihinde –Cumhuriyet rejiminin hukuk reformlarının bir parçası olarak- 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu ve 1631 sayılı Askeri Muhakeme Usulü Kanunu kabul edildi ve askerlerin yargılanması sorunu “kanun” seviyesinde ele alındı. Ancak 27 Mayıs Darbesinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası, 1930’larda oluşturulan bu yapıyı önemli ölçüde tasfiye etti ve askeri yargı, adli yargıdan bağımsız, özerk ve adli yargıya paralel bir yargı kolu olarak anayasada düzenlendi. Askeri yargı alanında meydana gelen bu radikal değişimin temel nedeni, darbe yapan ordunun darbe ile elde ettiği kazanımlarını koruma altına almak ve ordunun siyasal alana yönelik müdahalelerini adli yargının denetim alanının dışına çıkartmaktı. Bu bağlamda 1961 Anayasasıyla bir yandan askeri yargının görev alanı genişletildi, diğer yandan da Askeri Yargıtay (ve 1971 Anayasa değişikliğiyle) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM) birer yüksek yargı organı olarak anayasal düzenlemeye kavuşturuldu. Böylelikle ordunun sistem içerisindeki konumu güçlendirildi ve demokratik siyaset kurumlarına vesayet ederken adli denetimden masun kılındı.

1982 Anayasası, genel itibariyle, 1961 Anayasasının askeri yargıya ilişkin kurduğu düzeni büyük ölçüde korudu. Fakat 1980 dönemindeki anayasa koyucu, askeri vesayet ideolojisinin en otoriter ve en devletçi yorumunu esas aldığından, askerin sistem içerisindeki özerk ve üstün konumunu daha da pekiştirme yoluna gitti. Şöyle ki:

- 1982 Anayasası, 1961 Anayasasına oranla AYİM’in görev alanını daha da genişletti.
- 1961 Anayasasında AYİM Danıştay başlıklı 140. maddenin son fıkrasında düzenlenirken 1982 Anayasasında bağımsız bir maddede (157. madde) düzenlendi.

SDE Analiz

- 1961 Anayasasında, askeri mahkemelerde görevli olan üyelerin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olmasını şart koşan bir hüküm bulunuyordu, ama 1982 Anayasasında bu hükme yer verilmedi.
- 1961 Anayasasının 138.maddesinin 5.fıkrasında,“(...) askeri hâkimlerin refakatinde buldukları komutanlarla ilişkilerinin kanunla düzenleneceği” ifade edilmekteyken, 1982 Anayasasının paralel hükmünde, “(...) askeri hâkimlerin mahkemesinde görevli buldukları komutanlık ile ilişkilerinin kanunla düzenleneceği” belirtildi. Askeri hâkim bakımından, bir komutanın refakatinde olmak ile komutanlığın mahkemesinde görevli olmak arasında önemli bir fark vardır; zira ikinci ifade, emir komuta zincirine ve ast-üst ilişkisine vurgu yapmaktadır.²⁰

Askeri yargının bu derece güçlendirilmesi Türkiye'nin demokratik dünyayla –özellikle tam üye olmak istediği AB'yle- bütünleşmesine engel olduğundan, askeri yargının görev alanını daraltmayı hedefleyen bazı hukuki iyileştirmeler yapıldı. Ancak bu hukuki iyileştirmelerin yeterli olduğu söylenemez. Yeni anayasada, demokratik ülkelerdeki askeri yargıya ilişkin eğilimler dikkate alınıp, askeri yargı alanının köklü bir değişime tabi tutulması lazımdır. Bu çerçevede;

- Askeri yargı, anayasaya yerine yasalarla düzenlenmelidir; bu nedenle yeni anayasada 1982 anayasasının 145. maddesi gibi bir madde bulunmamalıdır.
- Askeri mahkeme kararları adli yargının denetimden geçmelidir. Bunun için askeri mahkemeler, adli yargı teşkilatının içine alınarak –tıpkı iş mahkemeleri, çocuk mahkemeleri, aile mahkemeleri, ticaret mahkemeleri gibi- uzmanlık mahkemeleri haline getirilmeli ve bu mahkemelerin verdikleri kararlar Yargıtay'da incelenmelidir. Dolayısıyla yeni anayasada Askeri Yargıtay bulunmamalıdır.
- Yeni anayasa, idari davaların bütünüyle sivil yargı tarafından karara bağlanması esası üzerine kurulmalı ve AYİM gibi bir mahkemeye kesinlikle yer vermemelidir.

Askeri yargının bu derece güçlendirilmesi Türkiye'nin demokratik dünyayla –özellikle tam üye olmak istediği AB'yle- bütünleşmesine engel olduğundan, askeri yargının görev alanını daraltmayı hedefleyen bazı hukuki iyileştirmeler yapıldı.

SDE Analiz

7. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının Yargılanması

Askeri vesayetin sistem üzerinde ne denli etkili olduğunu gösteren bu durum 12 Eylül'de yapılan halkoylamasıyla değiştirildi. Yapılan anayasal değişikliklerle, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili işledikleri suçlarda Yüce Divan'da yargılanmalarının önü açıldı.

12 Eylül 2010'da yapılan halkoylamasına kadar, Türkiye'de Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarını yargılayacak bir mercii bulunmuyordu. Bu kişileri fiilen yargılamak mümkün değildi. Çünkü ilgili mevzuata göre Genelkurmay Askeri Mahkemesi, general ve amiralleri yargıladığında, üç askeri hâkim ve iki general veya amiralden kurulur. Muharip sınıftan subay üyelerin – yani iki general veya amiralin- ise, “sanığın astı veya en yakın amiri olmamaları” gerekir. Ancak Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının en yakın amir olmayan ama aynı zamanda üst'ü olan iki general veya amiral da yoktur. Bundan ötürü bu rütbelileri yargılayacak bir mahkeme teknik olarak kurulamıyordu.

Askeri vesayet in sistem üzerinde ne denli etkili olduğunu gösteren bu durum 12 Eylül'de yapılan halkoylamasıyla değiştirildi. Yapılan anayasal değişikliklerle, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili işledikleri suçlarda Yüce Divan'da yargılanmalarının önü açıldı.

Adı geçen askeri bürokratların yargılanabilir hale getirilmesi önemlidir, ancak yargılama makamı olarak “Yüce Divan”ın belirlenmesi isabetli değildir. Çünkü Yüce Divan; Cumhurbaşkanını, Başbakanı, bakanları ve yüksek yargı organlarının mensuplarını yargılar. Bu özel yargı merciinde

Faik TARIMCIOĞLU

Darbeden sonra bir kanun çıkarıldı ve Jandarma Genel Komutanlığı, Genelkurmay'a bağlandı. Böylece 3 olan komutanlık sayısı 4'e çıktı ve komutanlık oldu ve sistem bütünüyle değişti. Jandarma Genel Komutanlığının, kesinlikle İçişleri'ne bağlanması gerekir.

SDE Analiz

siyasetçilerin ve yüksek yargı mensuplarının yargılanması, Anayasanın demokratik siyasete ve hukuk devleti ilkesine verdiği önemden kaynaklanır. Bu evrensel değerlere verilen önemin bir gereği olarak, söz konusu kişilere ayrıcalık tanınır. Siyaset ve yüksek yargının dışında kalan Genelkurmay Başkanı'nın ve kuvvet komutanlarının Yüce Divan'da yargılanmaları bu yaklaşımla bağdaşmaz.

Bu nedenle yeni anayasada böyle bir hükme yer verilmemelidir. Bu konuda iki tür düzenleme öngörülebilir: İlki, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili suçlarda adli yargı düzeni içerisindeki ilk derece mahkemelerinde yargılanmalarıdır. Tercihe şayan olan budur. İkincisi ise, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının yargılanmaları için Yargıtay'ın bir Ceza Dairesinin veya Ceza Genel Kurulunun görevlendirilmesidir.²¹

Lale KEMAL

Zorunlu askerlik ve bedelli askerlik gibi hayati derecede önemli konulara siyasiler el atamıyor. Bu konuda etkin bir muhalefet bulunmuyor. Oysa siyasetçilerin, askeri konulara vakıf güçlü bir kadrosunun bulunması gerekiyor. Siyasetçiler, güvenlik ve askeri konularda uzman sivillerin yetişmesine çaba harcamalı, üniversiteler de bu konuları çalışan kürsüler kurulmalıdır. Güvenlik kapasitelerinin güçlendirilmesi, silah üretimi ve askeri alımlar gibi konularda yetişmiş personel ihtiyacı, Türkiye'nin bugünkü en önemli ihtiyaçlarından biridir.

**Yüce Divan;
Cumhurbaşkanını,
Başbakanı,
bakanları ve yüksek
yargı organlarının
mensuplarını
yargılar. Bu özel
yargı merciinde
siyasetçilerin
ve yüksek yargı
mensuplarının
yargılanması,
Anayasanın
demokratik
siyasete ve hukuk
devleti ilkesine
verdiği önemden
kaynaklanır.**

SDE Analiz

8. Sıkıyönetim

1982 Anayasası, olağanüstü halin kapsamını genişletmiş ve sıkıyönetimi ancak çok vahim şiddet olayları karşısında başvurulması icap eden bir çözüm olarak düzenlemiştir. 82 Anayasasının, yönetimin askerlere geçtiği sıkıyönetimin alanını daralttığını söylemek mümkündür.

1961 Anayasasında iki tür olağanüstü yönetim biçimi vardı: Biri, 123. maddede düzenlenen ve tabii afet ile ekonomik bunalım nedeniyle ilan edilecek "olağanüstü haller"i kapsıyordu. Diğeri ise 124. maddede düzenlenen "sıkıyönetim ve savaş hali"ydi.

1982 Anayasasına gelince, burada üç tür olağanüstü yönetim biçimi söz konusu: Birincisi, 61 Anayasanın 123. maddesine tekabül eden ve tabii afet, salgın hastalıklar ve ağır ekonomik bunalım nedeniyle başvurulmuş olağanüstü hallerdir. (m. 119) İkincisi, şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin bozulması sebepleriyle ilan edilen olağanüstü haldir ki, bunun 1961 Anayasasında bir karşılığı yoktur. (m. 120) Üçüncüsü ise, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halidir. (m.122)

1982 Anayasası, olağanüstü halin kapsamını genişletmiş ve sıkıyönetimi ancak çok vahim şiddet olayları karşısında başvurulması icap eden bir çözüm olarak düzenlemiştir. Bu itibarla 82 Anayasasının, yönetimin askerlere geçtiği sıkıyönetimin alanını daralttığını ve sivil yönetimden yana tercihte bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak 82 Anayasası sıkıyönetime geçişi güçleştirmekle birlikte, bu anayasa düzeninde sıkıyönetim ilan edilmesi halinde askeri makamlar, sıkıyönetimin ilanına bağlı olarak 1961 Anayasasına kıyasla daha geniş yetkiler kazanmışlardır.²²

SDE Analiz

Bu nedenle yeni anayasada hem genel olarak olağanüstü hal rejiminin, hem de özel olarak sıkıyönetimin yeniden tanzim edilmesi lazımdır. Bu kapsamda:

Lale KEMAL

Sayıştay ve Ombudsmanlık Kanunlarında, askerinin denetimini sağlayacak maddelere açık bir şekilde yer verilmelidir. Ayrıca yönetmelikler sorunu da dikkate alınmalıdır. Zira yönetmeliklerin sağladığı imkanlar, askerlerin durumdan vazife çıkarmasına neden olabilir. EMASYA bunların doruk noktasıdır.

- Olağanüstü yönetim dönemlerinde, hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasına ilişkin takdir yetkisi genişler ve bu dönemdeki işlemlere karşı yargısal denetim ihtiyacı –olağan dönemlere oranla- artar. Bundan ötürü yeni anayasada, olağanüstü yönetim dönemlerinde sivil iradenin inisiyatifini elinde tuttuğu ve etkin yargısal denetim yollarının bulunduğu çok açık bir biçimde belirtilmelidir.
- Yeni anayasada, mevcut anayasanın 15. maddesinde olduğu gibi, “Temel Hak ve Hürriyetlerin Durdurulması” başlıklı bir madde olmamalıdır. Bunun yerine “Olağanüstü Yönetim Dönemlerinde İnsan Hakları” gibi bir başlık kullanılmalı ve ister olağan ister olağanüstü dönem olsun her zaman temel önceliğin insan hakları olduğu vurgusu güçlendirilmelidir.
- Olağanüstü yönetimin egemen olduğu dönemlerde, hak ve özgürlüklere daha fazla güvence kazandırmak amacıyla hiçbir şekilde dokunulamayacak olan “sert çekirdek haklar kategorisi” genişletilmelidir.
- Olağanüstü yönetim halleri arasında sayılan “sıkıyönetim”, bir olağanüstü yönetim modeli olmaktan çıkarılmalıdır. Kolluk yetkisinin askeri makamlara geçmesi, bu dönemlerde sıkıyönetim askeri mahkemelerinin kurulması ve sıkıyönetim komutanının işlemlerine karşı dava açılmaması bu yönetimi “olağanüstü halden farklı” kılmakta ve bu yönetime dair “hukuk dışılık” algısını güçlendirmektedir. Türkiye’nin yakın tarihinde sıkıyönetim dönemlerinin sivil yönetimin etkisini azaltmak/kırmak amacıyla kullanıldığı da dikkate alınacak olursa, yeni anayasada sıkıyönetim biçimindeki olağanüstü hal modelinin tümüyle kaldırılması, hem sivil yönetimin etkinliği hem de hak ve hürriyetlerin korunması açısından da olumlu etki yapabilir.

Türkiye’nin yakın tarihinde sıkıyönetim dönemlerinin sivil yönetimin etkisini azaltmak/kırmak amacıyla kullanıldığı dikkate alınacak olursa, yeni anayasada sıkıyönetim biçimindeki olağanüstü hal modelinin tümüyle kaldırılması olumlu etki yapabilir.

SDE Analiz

9. Vicdani Ret

Vicdani ret, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu tarafından temel bir insani hak olarak kabul edilmiş, Avrupa Birliği üyesi tüm ülkelerce tanınmış bir "askere gitmeyi reddetme hakkı"dır. Bu hakkın uygulanması ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Vicdani ret; bir bireyin dini, ahlaki veya siyasi inançları nedeniyle zorunlu askerliği reddetmesidir. Vicdani retçi; askerliği etik bulmama, askeri bir otorite altına girmek istememe, insan öldürmeyi ahlaki bulmama veya güncel bir nedenden ötürü askere gitmemeyi tercih etmektedir.

Vicdani ret, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu tarafından temel bir insani hak olarak kabul edilmiş, Avrupa Birliği üyesi tüm ülkelerce tanınmış bir "askere gitmeyi reddetme hakkı"dır. Bu hakkın uygulanması ülkeden ülkeye farklılık göstermekte, genellikle vicdani retçiler askerlik yapmak yerine alternatif olarak önerilen kamu hizmetinde görevlendirilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), vicdani redde ilişkin olarak son dönemde tarihi bir karar verdi. Ermenistan vatandaşı Vahan Bayatyan, Yehova şahidi olduğu için inancı gereği askerlik yapmayı 2001'de reddetti. Ermenistan Başsavcısı'na, Ermenistan Askeri Komiseri'ne ve Ulusal Meclis'in İnsan Hakları Komisyonu'na yazılı olarak başvuran Bayatyan, dini inancı gereği askerlik hizmeti yapamayacağını ama alternatif kamu hizmeti yapmaya hazır olduğunu bildirdi. 15 Mayıs 2001'de 18 yaşına girdiğinde askerlik hizmetine çağrılan Bayatyan, bu çağrıya uymayınca hakkında askerlikten kaçmak suçundan cezai kovuşturma açıldı ve Ocak 2003'te iki buçuk yıl hapse mahkûm edildi. Bayatyan, Temmuz 2003'te 10.5 ay hapiste kaldıktan sonra şartlı olarak tahliye edildi.

SDE Analiz

AİHM, Bayatyan'ın yaptığı başvuru üzerine Ermenistan'ı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 9. maddesinde yer alan "din ve vicdan özgürlüğü"nü ihlal ettiği gerekçesiyle mahkûm etti. Bu karar bir ilkti; zira AİHM, daha önce karara bağladığı vicdani ret davalarında, vicdani ret şikâyetlerini AİHS'nin

Yılmaz ENSAROĞLU

Temel sorun, askeri özerkliğin sona erdirilmesidir. Bu sorunun giderilmesi, hiç şüphesiz zaman alacaktır. İstikametin bir norma bağlanması gerekir. Sadece mevzuatın gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi yeterli değildir. Aynı zamanda bürokratların ve askerlerin yetiştirilme tarzı da gözden geçirilmelidir. Çünkü askeri özerklik sorunu, büyük oranda bürokratik muhafazakarlık sorunudur.

4.maddesindeki "angarya yasağı" kapsamında değerlendiriyordu. Oysa bu kez AİHM, "Ermenistan'daki vicdani retçinin hapsedilmesi onun inanç özgürlüğü hakkını ihlal etmiştir" ifadesini kullanarak vicdani ret hakkını "din ve vicdan özgürlüğü" çerçevesinde ele aldı.

Uluslararası hukuktaki bu gelişmeler Türkiye'nin anayasa yapım sürecini de doğrudan etkiler mahiyettedir. Bugün Türkiye'de vicdani ret hakkını açıkça tanıyan bir anayasal veya yasal hüküm yoktur. Vicdani ret hakkını kullanarak askere gitmeyenler hakkında, hem askerlik görevini yerine getirmeme, hem de -eğer ret talebini kamuya duyurursa- halkı askerlikten soğutma suçuyla cezai işlem yapılır. Türkiye'deki yasal mevzuat ve uygulama nedeniyle, vicdani reddini açıklayarak askere gitmeyenler, ömür boyu yakalanma ve hapis tehdidiyle karşı karşıya bulunmaktadırlar. Nitekim Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, bu duruma dikkat çekerek, vicdani reddini açıklayanların maruz kaldığı "orantısız cezalandırma" sisteminin değiştirilmesi için Türkiye'ye Aralık 2011'e kadar süre verdi.

1982 Anayasasınının 72. maddesi, vatan hizmetinin silahlı kuvvetlerde veya başka kamu kurumlarında yerine getirilebileceğine ilişkin genel bir hüküm içermektedir. Aslında kanun koyucu, 82 Anayasasındaki bu hükme dayanarak vatan hizmetinin sadece askerlik ile değil alternatif kamu hizmetleriyle de ifa edilebileceğine dair hükümler koyabilirdi. Fakat bugüne kadar kanun koyucu böyle bir yola başvurmadi.

Yeni anayasada tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak sorun kesin bir çözüme kavuşturulmalıdır. Yapılması gereken, yeni anayasada vicdani ret hakkının açık bir şekilde tanınması ve askerlik hizmetinin diğer kamu kurumlarında da yerine getirilebileceğini ihtiva eden hükümlere yer verilmesidir. Vicdani ret hakkı, bağımsız bir maddede düzenlenebileceği gibi, anayasanın din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin maddesinde de düzenlenebilir.

Türkiye'deki yasal mevzuat nedeniyle, vicdani reddini açıklayarak askere gitmeyenler, ömür boyu yakalanma ve hapis tehdidiyle karşı karşıya bulunmaktadırlar. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu "orantısız cezalandırma" sisteminin değiştirilmesi için Türkiye'ye Aralık 2011'e kadar süre verdi.

SDE Analiz

10. Askeri Okullar Sorunu

1982 Anayasasının 132. maddesi, silahlı kuvvetlere ve emniyet teşkilatına bağlı yüksek öğretim kurumlarının özel kanunların hükümlerine tabi olacağına dair bir hüküm içermektedir. Yeni anayasada bu tür bir hükmün bulunmasına gerek yoktur.

Asker, “zayıf veya “güçlü” olduğuna bakmaksızın seçilmiş iradeye itaat etmesi gerektiği gerçeğini içselleştirmelidir. Askeri eğitim ordunun, sivil iradeyi meşru kabul ettiği için gönüllü olarak ona uymasını sağlamalıdır.

Burada belki de üzerinde asıl durulması gereken konu, askeri okullarda verilen eğitiminin içeriği meselesidir. Zira bu konu, sivililer ile askerler arasındaki ilişkilerin demokratik modele uygun olarak yürüyebilmesinde hayati önemi haizdir. Askeri okulların bütün müfredatına mutlak manada hâkim kılınması gereken iki ilke vardır: Birincisi, sivil iktidarın üstünlüğü ve meşruluğudur. Asker olmak için askeri okula adımını atan her öğrenci, ülkeyi sivillerin yönettiğini, kendilerin ise sivillerin emrinde ve hizmetinde çalışacaklarını bilmelidir. Askeri okullardaki müfredat ve bütün eğitim bu düşünce üzerine kurulmalıdır. Asker, “zayıf veya “güçlü” olduğuna bakmaksızın seçilmiş iradeye itaat etmesi gerektiği gerçeğini içselleştirmelidir. Askeri eğitim ordunun, sivil iradeyi meşru kabul ettiği için gönüllü olarak ona uymasını sağlamalıdır.

“Sağduyulaştırılması ve içselleştirilmesi gereken en temel değişim, seçilmiş sivil iktidarların meşruiyetlerinin koşulsuz bir biçimde kabul edildiği bir ortama ve iklime geçiş yapmaktır. Bu değişim sonucunda sivil iktidarlar, vasilerini omuz gerisinden izleyerek politika oluşturma zaafına düşmeyecekleri gibi iktidarlarını daha güçlü daha kesintisiz ve daha büyük bir özgüvenle sürdürebilme şansına kavuşacaklardır.”²³

SDE Analiz

Askeri eğitim konusunda ikinci olarak belirtilmesi gereken nokta, bütün subayların demokratik insan hakları eğitiminden geçirilmeleridir. İnsan hakları, eğitimin bütün aşamalarını kapsamalı, subaylarda bir insan

Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Toplumdaki TSK algısına ilişkin çok ciddi ve eleştirel bir süreç işliyor; bu nedenle ordunun mevcut özerkliğini sürdürmesi çok zordur. Bu durumda bize düşen, ne yapılması gerekiyorsa onu açık bir şekilde anlatmaktır. Burada bütün sorun, Milli Savunma Bakanlığı'nın, güvenlik politikası üretecek bir bakanlık olup olmayacağı noktasında düğümlenmektedir.

hakları bilincinin oluşmasını sağlayacak ciddiyette verilmelidir. Subaylarda demokrasi ve insan hakları hassasiyeti oluşturacak bir eğitim, ordu kaynaklı insan hakları ihlallerinin azalmasını sağlayabilir.

Eğitim meselesi yaşamsaldır; öyle ki, bu mesele halledilmeden profesyonel orduya geçilmesi çok ciddi problemler ve tehditler içerir. Sivillerin üstünlüğünü tanımayan, demokrasi ve insan haklarına riayet etmeyen bir ordunun profesyonelleşmesi, o orduyu daha ideolojik ve daha kıyıcı hale getirebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin önünde duran ve acilen çözmesi lazım gelen sorunlarından biri de, askeri eğitimi demokratik bir ülkede olması gereken bir içeriği kavuşturmasıdır.

Yılmaz ENSAROĞLU

Militarist toplumsal kültür, çok temel bir sorundur. "Her Türk asker doğar" diye diye herkesi asker haline getirdiler. Zorunlu askerlik de bunu sağlıyor. Medya, kamu adına güvenlik sektörünü denetlemekten çok, askerlerin talimatlarını topluma ileten bir işlev görüyor. Güvenlik ve askeri güvenlik denetlenemeyen, denetlenemez olan ve denetlenmesi gerekmeyen bir konu olarak algılanıyor. Polis çok rahat eleştiriliyor ama askerleri eleştirmek kimsenin aklına gelmiyor. Eğitim müfredatı da ciddi bir sorun teşkil ediyor. Din Kültürü dersleri bile özünde bir Milli Güvenlik dersidir, hatta hutbe ve vaazlara kadar bu iş gidiyor.

Yılmaz ENSAROĞLU

Güvenlik kavramını yeniden tanımlamak gerekiyor. Güvenlik kavramının olağanüstü genişlikte ve muğlaklıkta kullanılması, askere çok geniş bir alan sağlıyor. Bir de, güvenlik denilince, sadece akla "devletin güvenliği" geliyor ama "insanın güvenliği" gelmiyor.

Eğitim meselesi yaşamsaldır; öyle ki, bu mesele halledilmeden profesyonel orduya geçilmesi çok ciddi problemler ve tehditler içerir. Sivillerin üstünlüğünü tanımayan, demokrasi ve insan haklarına riayet etmeyen bir ordunun profesyonelleşmesi, o orduyu daha ideolojik ve daha kıyıcı hale getirebilir.

SDE Analiz

11. Yüksek Askeri Şura (YAŞ)

YAŞ'ta Başbakan ve Milli Savunma Bakanı dışındaki bütün üyeler askerdir; Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ile bütün orgeneraller ve oramiraller YAŞ'ın üyesidirler. Şura'nın başkanı başbakan'dır. Başbakan bulunmadığında Şura'ya Genelkurmay Başkanı başkanlık eder.

Yüksek Askeri Şura, Genelkurmay Başkanlığı'nın yardımcı bir kuruluşudur ve sadece barış zamanlarında görev yapar. YAŞ'ta Başbakan ve Milli Savunma Bakanı dışındaki bütün üyeler askerdir; Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ile bütün orgeneraller ve oramiraller YAŞ'ın üyesidirler. Şura'nın başkanı Başbakan'dır. Başbakan bulunmadığında Şura'ya Genelkurmay Başkanı başkanlık eder. YAŞ üyelerinin terfi işlemleri ile ilgili konulardaki oy hakkı ve değerlendirme notları eşdeğerdedir.

1972 yılında çıkarılan 1612 sayılı YAŞ'ın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun 3. maddesine göre YAŞ'ın üç temel görevi vardır:

1. Genelkurmay Başkanlığına hazırlanan askeri stratejik ana fikirle ilgili olarak görüş bildirmek.
2. Silahlı kuvvetlerle ilgili önemli kanun, tüzük ve yönetmelik taslakları hakkında görüş bildirmek.
3. Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı'nın isteği üzerine görüş bildirmek.

Görüldüğü üzere YAŞ'ın temel görevleri istişari bir nitelik taşımaktadır. Tayin, terfi ve atamalar konusunda YAŞ'a –kuruluş kanununda- doğrudan

SDE Analiz

Lale KEMAL

Askerin bütçesi tartışılmaz. Orman Genel Müdürlüğü didik didik edilir ama askerin bütçesi asla tartışılmaz, hamaset ve boş laflarla iş bitirilir. Parlamento çok zayıf, parlamentonun bu konuda güçlendirilmesi gerekir.

Faruk BİLİR

Anayasanın 117. maddesi kendi içinde çelişkilerle doludur. Başkomutanlık, savaş ve barış dönemlerinde kesinlikle ayrı düzenlenmelidir. Barış dönemlerinde mutlaka siviller komutan olmalı, savaş dönemlerinde ise komutanlık siviller namına askerler tarafından yerine getirilmelidir.

bir görev verilmiş değildir. Ancak kuruluş kanununun 3/e maddesinde belirtilen “diğer kanunlarla verilen görevleri yapmak” hükmüne istinaden, 926 sayılı TSK Personel Kanununun ilgili maddelerinde yapılan atıflar sonucunda YAŞ; terfi, tayin, atama ve meslekten çıkarmalar konusunda idari ve hukuki düzenleme yapabilmektedir.

12 Eylül 2010 yapılan halkoylamasına kadar, 1982 Anayasasının 125. Maddesi gereğince YAŞ’ın her türlü kararı yargı denetimi dışındaydı. Halkoylaması sonucunda kabul edilen anayasal değişiklik ile 82 Anayasasının 125. maddesine bir ekleme yapıldı ve YAŞ’ın “terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararına karşı” yargı yolu açık hale getirildi.

YAŞ’a ilişkin iki tür düzenleme yapılabilir:

- İdeal olan, YAŞ’ın genel askeri stratejik konularda görüş bildiren bir danışma organı olarak düzenlenmesi ve terfi, atama, görev süresini uzatma ve TSK’dan ayırma gibi işlemlerin YAŞ’ın görev alanından çıkarılmasıdır. Bu tür işlemler TSK Personel Kanunu’nun ilgili maddelerindeki usul ve esaslar çerçevesinde düzenlenmelidir. Böyle bir düzenleme, hem komuta kademesinin şekillenmesinde sivil iradeye üstünlük kazandırır, hem de YAŞ’tan doğacak mağduriyetlere son vereceğinden hukuki problemlere de son vermiş olur.
- Eğer YAŞ mevcut yapısını koruyacak şekilde düzenlenecekse, bu takdirde yapılması gereken –terfi işlemleri ve kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma işlemleri de dâhil olmak üzere- YAŞ’ın her türlü kararının yargı denetimine açılmasıdır.

Sertaç BUCAK

Almanya’da barış dönemlerinde ordunun komutanı Savunma Bakanı’dır, savaş döneminde ise Başbakan ordunun komutanıdır. Bu konuda dünyadaki normları söylemeli ve kabul etmeliyiz.

İdeal olan, YAŞ’ın genel askeri stratejik konularda görüş bildiren bir danışma organı olarak düzenlenmesi ve terfi, atama, görev süresini uzatma ve TSK’dan ayırma gibi işlemlerin YAŞ’ın görev alanından çıkarılmasıdır. Bu tür işlemler TSK Personel Kanunu’nun ilgili maddelerindeki usul ve esaslar çerçevesinde düzenlenmelidir.

SDE Analiz

12. Sonuç

Toplumsal meselelerin barışçıl çözümüne ise ancak demokratik bir yönetim içerisinde mümkün olabilir. Bundan ötürü, yeni bir anayasanın yapılmasındaki temel gaye, vesayet sistemini bütünüyle tasfiye etmek ve Türkiye'nin "tam bir demokrasi" haline gelmesini sağlamak olmalıdır.

Türkiye önemli bir toplumsal dönüşüm geçiriyor; bu dönüşümün insanlara huzur ve refah getirebilmesi ülkenin kadim sorunlarının çözülmesini gerektiriyor. Toplumsal meselelerin barışçıl çözümü ise ancak demokratik bir yönetim içerisinde mümkün olabilir. Bundan ötürü, yeni bir anayasanın yapılmasındaki temel gaye, vesayet sistemini bütünüyle tasfiye etmek ve Türkiye'nin "tam bir demokrasi" haline gelmesini sağlamak olmalıdır.

Yeni anayasa; güçlü bir demokratikleşme, özgürleşme ve sivilleşme perspektifinin ışığında kaleme alınmalıdır. Anayasa, kamu adına verilecek bütün kararların sadece halkın tercihi ile işbaşına gelmiş sivil aktörlerce verilebileceğini – hiçbir şüpheye mahal vermeyecek netlikte- hükme bağlamalı, ordunun ve emniyet güçlerinin, hükümet ve parlamento tarafından etkin bir denetimini mümkün kılacak mekanizmalara yer vermelidir. Askerlere imtiyaz ve ayrıcalık kazandıran özerk ve ayrı bir hukuk düzeninin varlığını bitirmelidir.

Burada özellikle dikkat edilmesi gereken husus, evrensel standartların kabul edilmesi ve yeni anayasanın tüm maddelerinin bu evrensel standartlar gözetilerek yazılmasıdır. Türkiye'nin kendine has şartlarından veya "ordu-millet" gibi mitlerden hareketle, evrensel demokratik denetimi sınırlandıracak

Faik TARIMCIOĞLU

Radikal bir değişiklik yapıp Genelkurmay Başkanı'nı MSB'ye bağlanmak lazımdır. Çünkü ortada çok tuhaf bir durum var. NATO toplantılarında bütün ülkelerde bakan önde oturur, ona bağlı olan Genelkurmay Başkanı da arkada oturur. Oysa bizde Genelkurmay Başkanları önde oturuyor. Biz de şu anda MSB Bakanları genellikle hiçbir suya sabuna dokunmayanlardan seçiliyor.

SDE Analiz

Lale KEMAL

Aslında militarist kültür askere çok büyük bir zarar veriyor. Asker, siyasetin içine yer aldığı ölçüde, askerlik yeteneğini kaybediyor. Bizim ordunun siber tehdide karşı önlemleri nelerdir?

veya işlevsiz kılacak yapılanmalardan kesinlikle uzak durulmalıdır. Elinde silah tutan bir kuvvetin, sistem içerisinde kendine özel bir bölge oluşturması ve potansiyel bir iktidar odağına dönüşmesi, hiçbir demokratik yönetimin kabul edebileceği bir durum değildir. Bu itibarla Türkiye'nin tam manasıyla demokratik bir ülke olabilmesi için, yeni anayasasında askeri ve bürokratik vesayete sebebiyet veren hiçbir kurum ve ilke barındırmaması ve asker üzerinde evrensel ölçülerde bir demokratik sivil denetim sistemi kurması gerekir.

Yusuf Şevki HAKYEMEZ

Başkomutanlık meselesi, Cumhurbaşkanlığına ilişkin maddede düzenlenebilir. Aynı bir maddeye kesinlikle gerek yoktur. Normdan saptığımız ölçüde demokratik rejimi kurmaktan uzaklaşıyoruz. Ayrıca askeri işlerle ilgili bir ombudsman/kamu denetçisi oluşturmak ve bunun her yıl parlamentoya rapor vermesini sağlamak da askerin denetimi açısından yararlı olacaktır.

Türkiye'nin kendine has şartlarından veya "ordu millet" gibi mitlerden hareketle, evrensel demokratik denetimi sınırlandıracak veya işlevsiz kılacak yapılanmalardan kesinlikle uzak durulmalıdır. Elinde silah tutan bir kuvvetin, sistem içerisinde kendine özel bir bölge oluşturması hiçbir demokratik yönetimin kabul edebileceği bir durum değildir.

SDE Analiz

Sonnotlar

- 1 Ahmet İnsel; Vesayet Rejiminin Sonu ve Sonrası, Birikim, Sayı 251-252, Mart-Nisan 2010, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=389&dyid=5753>,
- 2 Ordunun sistem içindeki konumu hakkında bakınız: Fazıl Hüsnü Erdem – Vahap Coşkun; Askeri Yargı ve Askeri Vesayet, SETA Analiz, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayını, Temmuz 2009.
- 3 Bu konuda ayrıntılı bir okuma için bakınız: Serap Yazıcı, Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, özellikle s. 75-201 arası. Serap Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.79-98 arası.
- 4 Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, s.80.
- 5 Ümit Cizre, Evrenselden Yerele Asker ve “İktidar” Sorunu, Stratejik Boyut, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s. 10-11.
- 6 Erdem-Coşkun, s. 14-15.
- 7 İnsel, a.g.m. Ayrıca bakınız: Vahap Coşkun, Bir Vesayet Aracı Olarak Kürt Meselesi, Stratejik Boyut, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s. 47-51.
- 8 Ferhat Kentel, Askeri Vesayet’in Çaresizliği, Stratejik Boyut, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s.21.
- 9 Ergun Özbudun, Türkiye’nin Demokratikleşmesinin Önündeki Engeller, Stratejik Boyut, Yıl 2, Sayı 7, Mayıs-Haziran-Temmuz 2010, s.14.
- 10 Yazıcı, Demokratikleşme Sürecinde Türkiye, s.106

SDE Analiz

- 11 Fazıl Hüsnü Erdem, Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri, Yeni Türkiye, Sayı 25, Ocak-Şubat 1999, s. 145-165, <http://ozgurtoplumundegerleri.com/makale.php?mid=23>
- 12 Aktaran: Mustafa Erdoğan, Anayasacılık Parlamentarizm Silahlı Kuvvetler, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1993, s. 130.
- 13 Erdem, Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri, <http://ozgurtoplumundegerleri.com/makale.php?mid=23>
- 14 "Çıkış garantileri" kavramı hakkında bakınız: Yazıcı, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s.24-42.
- 15 Yazıcı, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s. 83-84.
- 16 Özbudun, s.15.
- 17 William Hale, Türkiye'de Ordu ve Siyaset, Hil yayınları, İstanbul, 1994, s. 82-83.
- 18 Hale, s.89.
- 19 Yazıcı, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s. 32.
- 20 Erdem/Coşkun, s. 7-9.
- 21 Mustafa Erdoğan, Sorun Güvencesizlik Değil Ayrıcalıklar, Star, 16.07.2009
- 22 Yazıcı, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri, s. 188-196.
- 23 Cizre, s. 12.

